

Un president argentí a Barcelona: unions i oblits al voltant de la ronda del General Mitre

David Martínez Llamas

Universitat de Barcelona
Centre de Digitalització (CEDI)
Baldri i Reixac 2
08028 Barcelona

RESUM: Els noms dels carrers de les ciutats, com a llocs de memòria, són un exponent del passat. No només per l'element que es vol referenciar, sinó que per a les següents generacions són també un camp on poder analitzar quins eren els valors —polítics, socials, econòmics, religiosos i nacionals— que tenien les autoritats que van construir aquests espais simbòlics. En el present article volem analitzar el cas de la ronda del General Mitre, un carrer de Barcelona que volia ser una mostra de la unió entre dos països, dues cultures i dos passats que s'havien influenciat, però que amb el pas del temps va generar un conflicte i un debat, fruit de l'oblit dels referents que van acompanyar un projecte determinat de memòria de la ciutat.

PARAULES CLAU: Bartolomé Mitre, Ricardo Monner Sans, Barcelona, memòria, ronda del General Mitre.

An Argentine president in Barcelona: unions and forgottenness
around the Ronda del General Mitre

ABSTRACT: The names of the cities's streets as memory places, are an indicator of the past. Not only because of the element they want to reference, but for the next generations they're also a reflection where the principles —political, social, economic, religious and national— that had the authorities that built that symbolical places can be analyzed. In this article, we want to analyze the case of Ronda del General Mitre, a Barcelona street that wanted to be seen as an example of the union of two countries, two

David Martínez Llamas, « Un president argentí a Barcelona: unions i oblits al voltant de la ronda del General Mitre ». *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 27, 37-73 ISSN: 1139-0158. ISSN-e: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2024.27.1002. Data de recepció: 30/09/2023. Data d'acceptació: 24/01/2024. Data de publicació: 27/11/2024.

Davidmartinez@ub.edu | <https://orcid.org/0000-0001-6326-4802>

cultures and two pasts that influenced each other, but that as time passed, generated a conflict and a debate, as the referents that someday accompanied a project of the memory of the city were forgotten.

KEYWORDS: Bartolomé Mitre, Ricardo Monner Sans, Barcelona, memory, Ronda del General Mitre.

DAVID Martínez Llamas (Barcelona, 1979) és doctor en Història d'Amèrica per la Universitat de Barcelona i llicenciat en Documentació per la Universitat Oberta de Catalunya. El seu camp d'investigació és la participació catalana en les Invasions Angleses, així com altres episodis de relació entre Catalunya i el Riu de la Plata al llarg dels segles XIX i XX.

DAVID Martínez Llamas (Barcelona, 1979) holds a PhD in American History from the University of Barcelona and a degree in Documentation from the Open University of Catalonia. His field of research is Catalan participation in the British Invasions, as well as other episodes of relations between Catalonia and the River Plate throughout the 19th and 20th century.

Introducció

Aproximadament fa uns cent anys, els estudis que analitzen l'espai públic com a «aparador de memòria» van irrompre en el món científic. Tot i que les revisions d'aquestes representacions les podem trobar amb anterioritat, considerem l'estudi de Maurice Halbwachs¹ de 1925 com una de les primeres teoritzacions sobre el tema. Ell ja mencionava que la «memòria» era una construcció social, col·lectiva, on els espais de la ciutat esdevenien una part important.

Sense voler ni poder revisar l'evolució, les tendències i els debats que aquesta matèria ha produït, sí que esmentarem algunes obres a tall d'exemple per situar el present treball. Van ser els tres volums de

¹ Maurice HALBWACHS, *Les cadres sociaux de la mémoire*, París, Librairie Félix Alcan, 1925.

*Les Lieux de mémoire*² de l'historiador Pierre Nora on es va destacar la importància dels monuments, els nomenclàtors, les festivitats, etc. com a objectes –«llocs de memòria»– que representen la història d'un col·lectiu –una ciutat, una comunitat,...– i no d'una simple vivència personal. Si ho mirem de manera general, és a partir de llavors que a Europa van aflorar els estudis de la memòria de les víctimes del comunisme i del nazisme, especialment de la comunitat jueva, pel davant d'altres com les del passat colonial o determinades dictadures. Fins i tot, la historiadora Régine Robin parla de l'existència d'un «excés» de certa memòria. Avui dia, historiadors com Enzo Traverso han volgut revisar aquests usos de la memòria en els estudis històrics.³

Avançant en el temps, als anys noranta es van incorporar els diversos estudis sobre les dictadures iberoamericanes⁴ on, per exemple, Elizabeth Jelin reivindicà que són els mateixos subjectes els que van crear un sentit del passat que es va actualitzant. Pel que fa a Espanya, els estudis específics de memòria també agafaren força a meitat d'aquesta dècada fins als nostres dies,⁵ amb temes vinculats a la guerra civil i la dictadura franquista.

2 Pierre NORA (dir.), *Les Lieux de mémoire* (3 vols.), París, Gallimard, 1984-1992.

3 A banda dels seus articles, volem destacar ENZO TRAVERSO, *De la memòria i el seu ús crític*, Barcelona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2008, i *El pasado, instrucciones de uso: historia, memoria, política*, Madrid, Marcial Pons, 2007.

4 Un bon exemple són els diferents volums sobre les dictadures del Con Sud d'Elizabeth Jelin i Carlos Iván Degregori (dir.), *Memorias de la represión*, Madrid, Siglo XXI, 2002-2005.

5 Entre molts d'altres, podem destacar Paloma AGUILAR, *Memoria y Olvido de la Guerra Civil española*, Madrid, Alianza, 1996 o *Políticas de la memoria y memorias de la política*, Madrid, Alianza, 2008; Josefina CUESTA, «Memoria e historia. Un estado de la cuestión», *Ayer*, n. 32, pp. 203-246; Julio ARÓSTEGUI François GODICHEAU (eds.), *Guerra Civil: mito y memoria*, Madrid, Marcial Pons, 2006; Borja de RIQUER, *Identitats contemporànies: Catalunya i Espanya*, Vic, Eumo, 2000; Ricard VINYES, *El Estado y la memoria: gobiernos y ciudadanos frente a los traumas de la historia*, Barcelona, RBA Libros, 2009 o *Asalto a la memoria: impunidad y reconciliaciones, símbolos y éticas*, Barcelona, Los Libros del Lince, 2011 o, fins i tot, algunes tesis doctorals defensades recentment com la de Ricard CONESA, *La ciutat que recorda. Memòries de guerra i dictadura a l'espai públic de Barcelona (1975-2002)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2022.

Hi ha altres estudis específics sobre els llocs de memòria, centrats en la creació de mitologies modernes pels diferents nacionalismes. Així, per al cas català, volem destacar l'obra de Stéphane Michonneau que, entre altres temes, ha analitzat la relació de memòria i identitat catalana a la Barcelona entre 1860 i 1931:

El passat no s'amaga enlloc i no ha d'aparèixer només amb l'única raó del seu pes històric: el passat és mort, definitivament passat i no ressuscitarà, fora que es recreï artificialment en un taller anomenat justament lloc *de memòria*. En aquesta concepció moderna, la memòria no es pot separar del lloc que en fa possible l'existència en el present. Aquesta (re)creació és, per consegüent, un fenomen polític, social i cultural que es pot estudiar: la memòria és ben bé un producte socialment i històricament produït per la societat en el present.⁶

Pel que fa als llocs de memòria, tampoc no podem oblidar la importància dels nomenclàtors de les ciutats. A Espanya, els estudis que es van iniciar a la meitat del segle XIX com a «diccionaris» de carrers amb personatges i commemoracions sense valoració històrica, donaren pas a revisions sota nous conceptes, com «memòria», «política» o «identitat». A aquests s'afegiren d'altres, fetes amb visions sobre els aspectes geogràfics o de gènere, que obriren noves investigacions que ajuden a entendre millor la construcció simbòlica de l'espai urbà.⁷

Per tant, veiem com aquesta creació de memòria es dona arreu i són molts els espais on queden reflectits els ideals –polítics, econòmics, racials– de la societat que la impulsa. Però també cal entendre

6 Stéphane MICHONNEAU, *Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*, Vic, Eumo, 2002, p. 15.

7 Ramón GALINDO i Guadalupe ROMERO, «Caminos de ida y vuelta. El nomenclátor como objeto de investigación. Análisis historiográfico», dins O. J. ZAMBRANO, A. ADÁ-LAMEIRAS, F. VIDAL I AULADELL (coords.), *Actualizando las lecturas de las temáticas clásicas*, Valencia, Tirant lo Blanch, 2022, pp.91-104.

que quan es perd el nexa entre el símbol i el relat que l'ha creat es generen oblits i malentesos que eliminen una part de la història de les comunitats. Al present treball volem analitzar un d'aquests trencaments. Pas a pas, reteixirem un relat del passat que ens portarà a conèixer els ponts que es van intentar construir entre dues societats i dos continents, mitjançant la Ronda del General Mitre.

Dos presidents

El 27 de setembre de 1995 el president de la Generalitat, Jordi Pujol i Soley, era entrevistat a la revista *Zona Alta de Barcelona*. En aquesta publicació gratuïta li van preguntar per la seva vinculació amb el barri de Sarrià-Sant Gervasi, on residia, i què en canviaria. Al mig de la resposta, Jordi Pujol va mencionar que només modificaria una cosa: el nom del carrer on estava ubicat el seu domicili, la ronda del General Mitre.

Amb tot el respecte, demostrat, que sento per l'Argentina i amb la valoració positiva que faig de la figura del General Mitre, crec que no té lògica que una avinguda de la importància d'aquesta porti el nom d'un general argentí, que no ha dignificat res per Barcelona ni per Catalunya. I més si pensem que hi ha grans figures de la Història de Catalunya, antiga i recent, que donen nom a placetes i carrers molt poc importants a Barcelona.⁸

A partir de llavors, les declaracions de Pujol sobre el nom d'aquest llarg carrer de la ciutat van anar a més⁹ i, a poc a poc, s'hi van afegir

⁸ Teresita GAVILAN BRIALES, «Entrevista amb en Jordi Pujol i Soley en exclusiva», *Zona Alta de Barcelona*, núm. 186, any 10, 20-9-1993.

⁹ [Redacció], «A Pujol no le gusta General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40885, 22-9-1995, p. 37, i [Redacció], «Pujol insiste en rebautizar General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40937, 11-11-1995, p. 46.

les opinions de veïns de la ciutat —alguns dues vegades— a les seccions «Cartas de los lectores» —*La Vanguardia*— i «Opinió» —*Avui*— durant els anys 1995,¹⁰ 1996¹¹ i part del 1998.¹² Al voltant de totes elles es va començar a generar un debat en què la idea de fons era si calia canviar el nom del general argentí per un de més vinculat a la història de Barcelona i/o Catalunya. El 28 d'abril de 1996 es va fer una enquesta a *La Vanguardia*³ on sis «personalitats» —entre les quals hi havia dos historiadors— van donar la seva opinió sobre canviar el nom pel de «General Batet».¹⁴ La majoria van dir que no calia fer-ho

10 Jordi-Lluís MARTÍ, «Jordi Pujol y el general Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40895, 30-9-1995, p. 20; Susana SINIBALDI GARCÍA, «La ronda General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40907, 12-10-1995, p. 16; Ramón CANTÓ BERTRÁN, «El nombre de la ronda del General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40910, 15-10-1995, p. 25.

11 M. Luísa BLANC CAMPAÑÁ, «La ronda General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40997, 12-1-1996, p. 20; Ramón RAFART MARTÍNEZ, «Gutiérrez Mellado por General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 41048, 3-3-1996, p. 29; Hilari RAGUER, «El general Batet por el general Mitre», *La Vanguardia*, núm. 41053, 8-3-1996, p. 20; Francesc CARBÓ I BATET, «El general Batet y el general Mitre», *La Vanguardia*, núm. 41059, 14-3-1996, p. 20; M. Jesús CARBÓ BATET i Francesc CARBÓ BATET, «Un carrer per al general Batet», *Avui*, any XX, núm. 6611, 15-3-1996, p. 4; José Luis OÑATE SOLANO, «Ronda Gutiérrez Mellado», *La Vanguardia*, núm. 41062, 17-3-1996, p. 25; Heribert BARRERA, «Sobre la ronda del General Mitre», *Avui*, any XX, núm. 6627, 31-3-1996, p. 4; Jesús PORTAVELLA, «Sobre la ronda General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 41077, 1-4-1996, p. 14; Agustí BARRERA i Robert SURROCA, «Barcelona i Companys», *Avui*, núm. 6632, any XX, 6-4-1996, p. 4; Josep MARTÍ, «Personatges i carrers», *Avui*, any XX, núm. 6645, 19-4-1996, p. 4; Jordi-Lluís MARTÍ, «Un vecino de la ronda del General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 41108, 3-5-1996, p. 18; Francesc CARBÓ I BATET, «Sobre el general Batet», *La Vanguardia*, núm. 41110, 5-5-1996, p. 30.

12 TÍSNER, «Xatonada. ¿Y si aprovecharan la ocasión para enterrar el nombre del general Mitre? ¿Qué tuvo que ver con Barcelona?», *Revista del Domingo de La Vanguardia*, núm. 338, 19-7-1998, p. 14; Esteve SORT I PALOMAS, «Castell de Cardona», *Avui*, any XXXI, núm. 7552, 19-10-1998, p. 4.

13 [Redacció], «Encuesta ¿Cree oportuno dar el nombre del general Batet a la ronda del General Mitre?», *La Vanguardia*, núm. 41103, 28-4-1996, p. 26.

14 Oficial català destinat a Burgos que va intentar evitar la insubordinació dels militars que poc després protagonitzaren el cop d'estat del 18 de juliol de 1936. El febrer de 1937 va ser afusellat pels colpistes, després d'un consell de guerra sumaríssim. Per ampliar la

i fins i tot l'advocat i empresari Juan J. Foncillas va argumentar: «Me parece bien reivindicar la memoria del general Batet, pero sin que sea a costa de despojar al general Mitre de su propia calle, calle que se le adjudicaría por algo». I en aquestes darreres paraules hi havia el *quid* de la qüestió.

Per entendre millor què es pensava de Mitre i el seu carrer, volem destacar dues d'aquestes cartes d'opinió. En la primera, de Mercedes Corrales Sanabria, del 5 d'octubre de 1995,¹⁵ es qüestiona la idoneïtat del nom del general Mitre:

[...] muchas e importantes figuras de la historia catalana que deben conformarse, hoy día, con dar nombre a calles y plazas de menor importancia a la del referido general y presidente de la República Argentina.

I continua amb una reflexió interessant:

¿O es que acaso en Buenos Aires existe alguna vía o plaza, incluso de segunda fila, con el nombre de Macià, Companys o Tarradellas? Supongo que no, y es más, tampoco veo por qué debería ser así, entonces... ¿Por qué un Mitre en Barcelona?

El dial 23¹⁶ Lara Cavallé li respon fent una relació dels personatges i grups catalans que formaven part de la història «argentina» —tot i que s'hauria de parlar del virregnat del Riu de la Plata—. Així, destaca el «batallón de demócratas catalanes denominados Els Minyons» a les invasions angleses al Riu de la Plata (1806-1807), les fi-

informació, vegeu en línia: <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/domenech-batet-i-mestres> (consulta: 2-10-2022).

¹⁵ Mercedes CORRALES SANABRIA, «El general Mitre y Jordi Pujol», *La Vanguardia*, núm. 40900, 5-10-1995, p. 20.

¹⁶ Lara CAVALLÉ, «La ronda General Mitre», *La Vanguardia*, núm. 40918, 23-10-1995, p. 24.

gures de Domingo Matheu i Juan Larrea, o de Blas Parera —encarregat de posar la música a l'himne argentí—, el Casal Català de Buenos Aires —«el casal catalán más antiguo del mundo»—, el Montepío Montserrat o el programa *L'hora catalana*. És a dir, fa un llistat d'elements que vinculen els dos territoris, però no aclareix si aquesta és una raó suficientment forta per donar un carrer tan important a Mitre. I, en part, no anava desencaminada.

On és la ronda del General Mitre?

Com hem vist, una part de la crítica venia del fet que aquest carrer era «important» dins del mapa de la ciutat. Però és així? Per tal d'entendre la polèmica generada és necessari situar la ronda, perquè la seva ubicació —o seves— va influir en el fet que li donessin aquest nom.

Barcelona va experimentar un fort procés d'expansió urbanística a partir de la segona meitat del segle XIX.¹⁷ És molt conegut el projecte guanyador ideat per Ildefons Cerdà —pla Cerdà— per al nou espai fora de les muralles del centre històric de la ciutat, l'Eixample, que es va complementar uns anys després amb l'ambiciós projecte d'enllaços proposat per l'urbanista Léon Jaussely, que s'ocupava de gestionar la unió de la ciutat vella amb els diferents municipis de l'anomenat pla de Barcelona.¹⁸ Però molt aviat les autoritats es van trobar amb un problema: el nomenclàtor. Per una banda, els diferents municipis ja tenien nombrosos noms de carrers que, en unir-se els pobles, estaven repetits —fins a cinc vegades—, molts d'ells vinculats a

¹⁷ Per ampliar la informació, vegeu: Joan BUSQUETS, *Barcelona: La construcció urbanística de una ciudad compacta*, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2004, pp. 100-137.

¹⁸ Va ser un procés lent, que finalment va annexionar a Barcelona els municipis de Sants, les Corts, Gràcia, Sant Gervasi, Sant Martí de Provençals i Sant Andreu del Palomar a finals del segle XIX i posteriorment Horta —1904— i Sarrià —1921—. Vegeu Joan BUSQUETS, *Barcelona: La construcció urbanística*, p. 191.

sants —Sant Josep, Santa Anna, Sant Joan— o d'altres tipologies —carrer Major, Concòrdia, del Mercat...—. ¹⁹ Va ser amb el pla d'enllaços que es va intentar canviar això dins de les poblacions ²⁰ i en els nous espais de connexió entre elles.

El 5 de setembre de 1907 es va aprovar una primera campanya per unificar els noms, sense tenir en compte ni la història ni l'arrelament que tenien entre els veïns. Com que els canvis no van satisfer tothom ni hi havia un criteri específic per escollir-los, l'Ajuntament de Barcelona va assignar la tasca de crear una normativa ²¹ al regidor Francesc Carreras Candi. ²² Tal com va quedar recollit a l'informe que envià a l'Ajuntament el 17 de desembre de 1913, ²³ aprovat el dia 23, ²⁴ va tenir molta feina a l'hora de crear-ne el patró:

Dificultad muy grande es la de buscar nuevos nombres a las calles de Barcelona que los necesitan por causas variadas. Los nombres que más acuden a nuestra mente están ya cuasi agotados. Precisa, pues, tomar orientaciones generales, para buscar en ellas la solución que de momento parece difícil. ²⁵

19 Jaume FABRE i Josep M. HUERTAS, *Carrers de Barcelona*, Barcelona, Edhasa, 1982, p. 57.

20 Aquests canvis van generar certs problemes entre els veïns, com indica Francesc CARRERAS CANDI, «La nomenclatura de las calles de Barcelona», *Diario de Barcelona*, núm. 201 (matí), 20-7-1899, pp. 8102-8104.

21 Jaume FABRE i Josep M. HUERTAS, *Carrers de Barcelona*, pp. 60-61.

22 Per ampliar-ne la biografia i les obres, vegeu: M. Rosa BULTÓ BLAJOT, *Francisco Carreras Candi: Notas biográficas y bibliografía de un gran historiador*, Barcelona, Instituto municipal de Historia, 1967, pp. 7-9.

23 Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Fons privats, Fons personals, reg. AHCB-3-260/5DI6-32.85, *Propuestas de F. Carreras Candi para nombres de calles en Barcelona*; Arxiu Municipal Contemporani (AMC), caixa 22428, anys 1907-1917, G109-G110, *Rectificació noms i numeració carrers*.

24 AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Actas*, any 1913, tom 7, 23-12-1913, p. 291v.

25 AMC, caixa 22428, anys 1907-1917, G109-G110, *Rectificació noms i numeració carrers*.

I recomanava seguir unes normes: Per una banda, no centrar-se en noms de personatges contemporanis, que ja estaven reglamentats a les pautes que va marcar la Comissió de Foment el 19 d'abril de 1911, i enfocar-se en noms geogràfics i històrics, com ara:

— Antigues institucions barceloneses sense carrer (Veguer/Vegueria, Generalitat...).

— «Dominaciones que han gobernado nuestra ciudad en el transcurso de los tiempos», en forma adjectiva, per evitar confusions: «griega», «hispana», «franca», «árabe», etc.

— «comarcas autóctonas ante-romanas»: «Ilergeta», «Cerretana», «Hercavona», etc.

— Regions d'Espanya: «Murciana», «Gallega», «Leonesa», etc. —menys «Aragonesa», «Mallorquina» i «Valenciana», per no confondre-les amb els carrers «Aragón», «Mallorca» i «Valencia».

— Noms relacionats amb «nuestros países hermanos de América», on menciona una proposta particular des de l'Argentina, de la qual parlarem més endavant. Proposa incloure-hi noms de països «hispano-americanos», menys Mèxic, l'Argentina i Xile, que ja existien a la ciutat. Això sí, tots en forma adjectivada, per «evitar errores en los telegramas y aún en la correspondencia». Per exemples, proposa: «Colombiana», «Uruguaya», «Panameña», etc.²⁶

— Noms geogràfics catalans, però no de pobles, «por lo mucho que se prestan a equivocaciones lamentables», sinó de rius —«Matarraña», «Gurri», «Muga», etc.— i muntanyes —«Garraf», «Quermensó», «Carreu», etc.

— Noms de flors—«Ginesta», «Hortènsia», «Violeta» etc., fenomen que creu que és «simpático para la generalidad de las personas».

26 Segons Michoneau, «Barcelona va saber teixir lligams de memòria amb contrades que li donaren una imatge imperial». Això justifica el seu apropament a Amèrica des dels anys vuitanta del segle XIX fins a la fi de la primera dècada del segle XX. Stéphane MICHONEAU, *Barcelona: memòria i identitat*, p. 422.

— Accidents geogràfics que identificaven alguns barris quan eren «campos y viñedos», però sempre al seu lloc exacte —«Cogoll», «Ventosa», «Montells», etc.

Finalment, recomana eliminar uns carrers específics, que són continuacions d'altres, i aconsella acotar alguns noms per facilitar les «direcciones telegráficas»; per exemple, «San Juan de Malta» es reanomenaria «Malta».

Seguint Michonneau, veiem que les decisions que es van prendre a l'hora d'escollir els nous noms per a la ciutat —i no només en aquest moment cronològic— van respondre a una intencionalitat política:

L'Ajuntament de Barcelona funciona, així, com un veritable parlament de memòria en que les decisions que es prenen comporten la definició de la comunitat per a la determinació del seu passat comú.²⁷

I on trobem Mitre? En una «Relación de rectificación de nombre de varias calles de esta Ciudad», annexa a les pautes de Carreras Candi esmentades, ell mateix proposa el nom de «Mitre (presidente de la República Argentina)» per al carrer del «Mercado» de la població de Sants, annexionada a Barcelona el 1897. El problema és que en l'actualitat aquest carrer es diu «Càceres», fet que mostra que la seva proposta no es va dur a terme. Únicament es va acceptar el canvi del carrer de «Fivaller», al Poblenou, pel de «el Perelló».²⁸

Per tant, la idea de donar un carrer a Bartolomé Mitre ja existia, però en aquell moment no es va portar a terme. No va ser fins al 27 de juny de 1921 que va sorgir una nova proposta, elevada a l'Ajuntament pels regidors Juli Marial, Martí Matons, Joaquim Degollada, Enric Maynes i Ramon Coll. Hi demanaven amb urgència donar al personatge «una de les vies importants de la ciutat». Argumentaven les

27 Stéphane MICHONNEAU, *Barcelona: memòria i identitat*, p. 17.

28 Jaume FABRE i Josep M. HUERTAS, *Carrers de Barcelona*, p. 61.

«relacions d'afecte i d'interessos» que unien Catalunya i Argentina i trobaven escaient fer la proposta per tal de mostrar «el sentir de la Corporació Municipal», ja que aquell any se celebrava el centenari del naixement (26 de juny de 1821) de «Bartomeu Mitre qui a les seves grans dots com a militar i com historiador uneix la d'haver sigut President d'aquella República».²⁹ Segons les actes de l'Ajuntament, la proposta va traduir-se al castellà i va ser enviada a la Comissió de Foment.³⁰

El 5 de desembre d'aquell any —l'Ajuntament ho aprovà el 21—³¹ finalment es va retolar com a «Ronda del General Mitre» el trajecte «comprès pels carrers de Ganduxer i Balmes», al barri de Sant Gervasi. El document que ho acredita ja menciona que aquest és el carrer que Léon Jaussely va anomenar «Paseo de Ronda» al seu plànol d'enllaços.

La ronda va dividir Sarrià en dues parts i el canvi del nom no va ser casual, ja que aquest municipi va quedar annexionat a Barcelona el mateix 1921, moment en què es va fer l'accelerada proposta pel centenari de Mitre. Les dimensions de la Gran Via de Ronda o ronda del General Mitre són d'uns dos quilòmetres i mig de llargada, aproximadament, i actualment forma part de la coneguda com a ronda del Mig³² —o primer cinturó de Ronda—, una via ràpida

29 AMC, caixa 22428, anys 1907-1917, G109-G110, *Rectificació noms i numeració carrers*.

30 AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Actas*, any 1921, tom 3, 27-6-1921, p. 362 v.

31 AMC, «Relació que la ponència de rotulació de carrers proposa a la Il·lustre Comissió de Foment per a rectificar alguns noms antics y dar-ne a vies que no en tenen» (sic), caixa 22428, anys 1907-1917, G109-G110, *Rectificació noms i numeració carrers*.

32 Al nomenclàtor de l'Ajuntament de Barcelona formen aquesta via: el passeig de la Zona Franca, la plaça d'Ildefons Cerdà, el carrer de Badal, la rambla del Brasil, la Gran Via de Carles III, la plaça de Prat de la Riba, la ronda del General Mitre, la plaça de Lesseps, la Travessera de Dalt, la ronda del Guinardó, el carrer de Ramon Albó, el carrer d'Arnau d'Oms, el carrer de Píferrer i l'avinguda de Rio de Janeiro. FONT: AJUNTAMENT DE BARCELONA, «Ronda del Mig», dins AJUNTAMENT DE BARCELONA, *Nomenclàtor dels carrers* (en línia), Barcelona, Ajuntament de Barcelona, <http://wto.bcn.cat/APPS/nomenclator/ficha.do?codic=701291&idioma=0> (consulta: 12-9-2022).

IMATGE 1. Secció del plànol d'enllaços de Léon Jaussely, marcat el «Paseo de Ronda» (futura ronda del General Mitre).

Font: AHCB, Fons gràfics, reg. 17653 (18), *Avantprojecte d'enllaços de la ciutat de Barcelona* (1904), de Léon Jaussely.

que, junt amb la ronda de Dalt i la Litoral, que circumvallen la ciutat, intenten fer més fluid el trànsit de Barcelona.

El 30 de juliol de 1929 fou aprovada una important modificació del traçat original de la ronda del General Mitre, que canvià les alineacions entre els carrers de Ganduxer i Muntaner. També es va alterar la curvatura projectada entre l'actual Via Augusta i la plaça de Prat de la Riba, «curvatura que trencava el traçat continu i natural de la ronda» i que es va fer + per no afectar el barri de les Tres Torres —també de Sarrià-Sant Gervasi—, ja que es feia passar la ronda per terrenys no edificats.³³

³³ Jesús PORTAVELLA I ISIDORO, *Els carrers de Barcelona: Sant Gervasi*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, pp. 125-126.

La figura de Bartolomé Mitre

Tot i que aquest article se centra en el carrer que porta el seu nom, és necessari que ens aproximem a qui va ser el general Mitre. No ens estendrem gaire en la seva biografia perquè la important participació que va tenir en tots els àmbits de la societat argentina durant el segle XIX superaria amb escreix les dimensions del text.³⁴ Per això, destacarem els punts que considerem més importants per entendre la seva rellevància i el lligam amb qui va proposar primerament el seu nom per al carrer de Barcelona.³⁵

Bartolomé Mitre Martínez (1821-1906) va ser un personatge fonamental per a la història argentina: com a militar, com a polític, com a historiador i com a intel·lectual. Després de diverses victòries bèl·liques, el 1861 va esdevenir el primer president de l'Argentina unificada.

Va fundar el diari *La Nación* el 1870 i l'Acadèmia Nacional de la Història de la República Argentina —hereva de la Junta de Numismàtica— el 1893, i també va destacar com a traductor, cronista i escriptor. Però, sobretot, és conegut en l'àmbit històric per escriure dues de les obres més influents de la història argentina: *Historia de Belgrano y de la Independencia Argentina* (1859) i les diferents versions de la *Historia de San Martín y de la emancipación sudamericana* (1887-1890). D'ambdues obres es pot destacar tant la ingent quantitat de

34 Per simplificar hem utilitzat les dades extretes de; The Editors of Encyclopaedia. «Bartolomé Mitre». *Encyclopedia Britannica*, l'*Encyclopedia britannica* (en línia) <https://www.britannica.com/biography/Bartolome-Mitre> consulta: 25-9-2022). Per ampliar la informació vegeu: Eduardo JOSÉ MÍGUEZ, *Bartolomé Mitre, entre la Nación y la Historia*, Buenos Aires, Edhasa, 2018, i Miguel Àngel de MARCO, *Bartolomé Mitre: Biografía*, Buenos Aires, Emecé, 2004.

35 A Madrid també hi ha un carrer General Mitre, entre la Gran Vía i la Plaza de los Mostenses, nom que va rebre també l'any 1921. La seva possible anàlisi queda per a un altre article.

fonts primàries que va utilitzar, introduint com a eina fonamental el seu estudi crític, com també la intenció de crear una història nacional que ajudés a la construcció d'un estat nació liberal argentí, després de molts anys de lluites entre els seus territoris. Les anàlisis —i mites— fetes per Mitre han esdevingut la pedra de toc per a molts dels estudis posteriors, quasi fins avui en dia.

Catalunya i Amèrica

Com ja van destacar els regidors de l'Ajuntament de Barcelona, les relacions entre Catalunya i l'Argentina a finals del segle XIX i principis del XX eren fluides. Tot i que després dels processos d'independència de la majoria dels antics territoris espanyols a Amèrica —excepte Cuba i Puerto Rico, que van quedar sota el control peninsular fins el 1898— va haver una llarga fase de trencament de relacions entre tots dos continents. Va ser a partir de mitjan-final del segle XIX quan es van reiniciar els contactes per establir nous ponts d'entesa.

Les conseqüències de la pèrdua de les darreres colònies, les diferents crisis del sistema capitalista mundial i les necessitats econòmiques del procés d'industrialització —principalment a Catalunya i el País Basc—, entre altres factors, van provocar el naixement d'un moviment que volia «regenerar» Espanya —el país i la nació— en què les creixents repúbliques americanes tenien un paper important. Així, tota una sèrie d'agents particulars —diplomàtics, cònsols, empresaris, agents culturals, etc.—, que, al seu torn, formaven part de circuits transnacionals —culturals, econòmics i polítics—, van reiniciar les relacions entre els dos continents.³⁶ La idea era recuperar un suposat

³⁶ Pilar CAGLIAO VILA (ed.). *Donde la política no alcanza. El reto de diplomáticos, cónsules y agentes culturales en la renovación de las relaciones entre España y América, 1880-1939*, Madrid-Frankfurt am Maim, Iberoamericana-Vervuert, 2018, pp. 11-12.

l·ligam basat en la «raza», entesa com a comunitat imaginària amb valors i formes de vida basades en experiències històriques compartides,³⁷ la religió catòlica i, sobretot, una cultura comuna³⁸ fonamentada en la llengua. Tot això va obrir el camí, ja a finals del segle XIX, a una sèrie d'iniciatives que van voler potenciar aquesta memòria compartida:³⁹ els centenaris de les independències,⁴⁰ la celebració del dia del «descobriment d'Amèrica», congressos mundials d'americanistes, exposicions, xerrades...⁴¹

Pel que fa al cas estrictament catalanoargentí, aquestes relacions es van envoltar, a més, de la idea d'una unió pel gran nombre de catalans⁴² que van emigrar o es van establir al Riu de la Plata —més enllà de la coneguda figura dels «indians» per a tot Amèrica—. Amb aquest rerefons van ser els empresaris els que:

[...] teniendo en mente un proyecto transnacional, los emprendedores catalanes idearon diversas fórmulas para revertir la decadencia económica española. La recuperación de los vínculos empresariales, étnicos,

37 Aquestes «memòries» invocades van obviar els aspectes més espinosos de les relacions entre la «Madre Patria» i els seus antics territoris colonials. En tot moment es van voler evitar els aspectes negatius del passat i es van potenciar els beneficis de l'herència hispànica. En molts casos es va utilitzar aquesta memòria glorificada per potenciar el present-futur del país —americà o Espanya—, cohesionar als seus ciutadans i aprofitar els beneficis que podrien sorgir d'aquestes relacions. JAVIER MORENO LUZÓN, *Centenariomanía. Conmemoraciones hispánicas y nacionalismo español*, Madrid, Marcial Pons, Ediciones de Historia, 2021, pp. 100-101 i 121.

38 Per ampliar aquest important aspecte, recomanem consultar: CARLOS M. RAMA, *Historia de las relaciones culturales entre España y la América Latina. Siglo XIX*, México, Fondo de Cultura Económica, 1982.

39 JAVIER MORENO LUZÓN, *Centenariomanía...*, *op. cit.*, p. 95.

40 JAVIER MORENO LUZÓN, *Centenariomanía...*, *op. cit.*, pp. 83-132.

41 CARLOS M. RAMA, *Historia de las relaciones...*, *op. cit.*, pp. 184-191.

42 No és casual que els països amb més immigració espanyola —Argentina, Mèxic i Xile—, van ser els que més van participar de les iniciatives per unir Espanya i Amèrica. JAVIER MORENO LUZÓN, *Centenariomanía*, pp. 104-105.

polítics y sociales entre España y América fue recreada por una serie de representantes claves del mundo intelectual y financiero.⁴³

Es van servir de diversos viatges a Buenos Aires per establir els contactes, d'on van sorgir revistes com *Mercurio*, de la qual parlarem més endavant, articles, exposicions i fires,⁴⁴ que consolidaren les relacions entre els dos territoris i facilitaren les d'inversions «de» i «a Catalunya». Entre aquestes noves iniciatives per vincular-se amb el continent americà cal destacar, per la seva importància fins a dia d'avui, la creació el 1911 de la Casa Amèrica de Barcelona que naixia amb aquest esperit comercial-cultural, ja que des dels seus inicis «se vinculó íntimamente con las Cámaras Españolas de Comercio en el extranjero, con la Junta Nacional del Comercio en Ultramar y con embajadas y consulados».⁴⁵

També es va produir una unió a nivell simbòlic, com mostra la presència de delegacions cubanes, xilenes, argentines, uruguaianes i, fins i tot, novaiorqueses a la celebració de l'Onze de setembre, des del 1912 fins ben entrat el segle XX.⁴⁶ D'altres celebracions com la del 12 d'octubre –festa nacional d'Espanya des de 1892– també van servir de pont entre ambdós continents, tot i que la dictadura de Primo de Rivera la va voler aprofitar tant per revitalitzar la influència espanyo-

43 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *Casa de América de Barcelona 1911-1947. Comillas, Cambó, Gili, Torres y mil empresarios más en una agencia de información e influencia internacional*, Madrid, LID Editorial Empresarial S.L., 2005, p. 20. L'autora insistirà en aquests conceptes en la seva anàlisi sobre la revista *Mercurio*.

44 Per exemple, el 1902 diversos empresaris catalans van fer a Buenos Aires una exposició de productes i una petita exposició, per tal de poder arribar al vicepresident argentí Norberto Quirno Costa, qui havia mostrat interès pels progressos industrials i agrícoles espanyols. Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *Cultura y negocios: el americanismo catalán de la Revista Comercial Ibero-Americana Mercurio (Barcelona, 1901-1938)*, Barcelona, Casa Amèrica Catalunya, 2012, p. 32.

45 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *Casa de América de Barcelona 1911-1947...*, op. cit., p. 25.

46 Stéphane MICHONNEAU, *Barcelona: memòria i identitat...*, op. cit., p. 422.

la a Amèrica -«Día de la Raza»-, com per fer «política interna» enfront el catalanisme. Va ser en aquest període quan l'Ajuntament de Barcelona va anomenar «Avenida de América» a l'avinguda que va de la plaça d'Espanya al Palau Nacional de Montjuïc, justificant-ho al·legòricament amb aquestes paraules: «por singular coincidencia, nace esta avenida en la plaza de España y encamina al progreso, al porvenir de igual modo que América nació de España y el porvenir de España, para el próspero y poderoso, ha de tender hacia América». ⁴⁷ Tota una declaració d'intencions.

Per aquesta idea d'unitat «tradicional» entre els dos continents, els noms dels carrers vinculats a Amèrica, inclòs el de Mitre, no van sofrir cap canvi durant la dictadura de Primo de Rivera, la República o el franquisme, ⁴⁸ i se'n va ampliar la llista al llarg dels anys. ⁴⁹

Qui va proposar per primera vegada el nom del carrer? I per què?

La primera petició perquè Mitre tingués un carrer a Barcelona té un nom propi i una data. Hem parlat d'una proposta particular que van fer a Carreras Candi des de l'Argentina, ⁵⁰ i quan al seu informe men-

⁴⁷ Per veure la seva evolució consulteu: MICHONNEAU, *Barcelona: memòria i identitat...*, op. cit., p. 271-274

⁴⁸ Les dues dictadures van estar més interessades a treure els elements del catalanisme i dels subjectes associats a aspectes «revolucionaris» dels carrers i no aquells elements d'un passat que podrien resignificar. Per veure les polítiques del nomenclàtor franquista a Barcelona, consulteu: Ricard CONESA, *La ciutat que recorda...*, op. cit., pp. 171-197.

⁴⁹ El 7 de juliol de 1942 l'Ajuntament de Barcelona va acordar afegir nous noms americans: Bolívia (Sant Martí) Costa Rica (Sant Andreu) Ecquador (Sants-Les Corts) Nicaragua (Sants-Les Corts) Perú (Sant Martí), Paraguai (Sant Martí). El 1943 es va sumar el de Montevideo (Les Corts) i el 1945 el d'Honduras (Sant Andreu).

⁵⁰ Anys després, el mateix Carreras Candi va escriure un article sobre la presència catalana a la capital argentina. Francesc CARRERAS CANDI, «De la historia y la leyenda. Los

ciona «nuestros países hermanos de América», hi transcriu una petita part de la conferència que «un catalán catedrático de Buenos Aires»⁵¹ va fer al Centre Català de Buenos Aires el 27 de setembre de 1893:

Buenos Aires ha honrado los nombres de nuestros paisanos Matheu y Larrea dando estos nombres a dos de sus calles y pues no solo ellos merecieron este honor, sino que pretenderlo podrían otros hijos de nuestra cariñosa tierra, solicítese por todos los medios posibles, que una calle de esta capital lleve el nombre de Cataluña y otras calles de Barcelona lleven los de Buenos Aires, Mitre, Carranza y Lamas, que los pueblos se estiman y quieren y se festejan se estudian y se conocen.⁵²

Al seu escrit Carreras Candi proposa, per tal d'atendre a «la razonada excitación de nuestro paisano», donar a tres carrers específics de Barcelona els noms de «Mitre (presidente de la República Argentina)» —carrer «Mercado» de Sants—, «Carranza (Prócer de la República Argentina)» —carrer de Tetuan i part del de Padilla, a Sants— i «Lamas (Prócer argentino)» —a la «Plaza del comercio», a Sant Martí—. ⁵³ Aquest catedràtic del qual parla Carreras Candi era Ricardo Monner Sans (1853-1927).

Per entendre la relació entre aquest personatge i Mitre cal revisar la seva biografia. I, per no estendre'ns massa, aprofundirem en l'eta-

catalanes en Buenos Aires», *Las Noticias*, 19-3-1927. Font: M. Rosa BULTÓ BLAJOT, *Francisco Carreras Candi*, p. 82.

⁵¹ AHCB, Fons privats, Fons personals, reg. AHCB3-260/5D16-32.85, *Propuestas de F. Carreras Candi para nombres de calles en Barcelona*.

⁵² Carreras Candi cita al seu document la font original: Ricardo MONNER SANS, *De algunos catalanes ilustres en el Rio de la Plata: conferencia leída en el Centre Català de Buenos Aires el 27 de septiembre de 1893*, Buenos Aires, Librería de Juan Ronmatí, 1893, pp. 60-61.

⁵³ AHCB, Fons privats, Fons personals, reg. AHCB3-260/5D16-32.85, *Propuestas de F. Carreras Candi para nombres de calles en Barcelona*.

pa que va viure al Riu de la Plata.⁵⁴ El 1889 va emigrar a l'Argentina i el març d'aquell any ell i la seva dona es van traslladar a la localitat d'Adrogué, a la mateixa província de Buenos Aires. Allí, entre altres feines —mestre, lingüista...—, va publicar per primera vegada al diari *La Nación*.⁵⁵ A partir de llavors no només va col·laborar amb aquest diari, sinó amb molts d'altres, tant argentins com espanyols i catalans, sempre amb «desde mi rincón» com un afegit característic.⁵⁶

Però, principalment, Ricardo Monner Sans és recordat pels articles mensuals que de 1903 a 1906 i de 1914 a 1927 va enviar a la *Revis-*

54 Vegeu una visió detallada de la seva vida i obra a Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *La crónica argentina de Ricardo Monner Sans: Periodismo, política y cultura en la revista «Mercurio» de Barcelona*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, 2013.

55 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *La crónica argentina de Ricardo Monner Sans*, p. 17. El text és *Breves noticias sobre la novela española contemporánea*, Buenos Aires, Lajo-uane, 1889, i es pot consultar en línia a la Biblioteca Nacional de España (BNE): <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000090493&page=10> (consulta: 2-8-2022).

56 Publicacions en què va participar: *La Pampa*, *Diario Mercantil*, *Revista Nosotros*, *Revista Estudios*, *Revista Ciencias Políticas*, *Revista F. Ameghino*, *El Sud Americano*, *Revista Educación*, *La Unión*, *El Orden*, *El Censor*, *La Perla del Plata*, *El Nacional*, *El Hispano Americano*, *El Escolar Argentino*, *Almanaque Escolar Argentino*, *La Voz de la Iglesia*, *El Nacional*, *El Mensajero de C. de J.*, *Revista Económica del Río de la Plata*, *El Cascabel*, *Tribuna*, *La Voz de la Patria*, *La Ilustración Sudamericana*, *El Escolar Argentino*, *Los Sucesos Ilustrados*, *Buenos Aires Ilustrado*, *Almanaque Sudamericano*, *La Verdad*, *La Vasconia*, *Lectura Selecta*, *Boletín del Instituto Americano*, *Ilustración Artística*, *Catalunya al Plata*, *El Legitimista Español*, *El Comercio Español del Río de la Plata*, *El Tiempo*, *El País*, *Excelsior*, *La Voz de Junín*, *Almanaque Orzali*, *Almanaque de San Antonio*, *Almanaque Dominicano*, *Almanaque Artístico del Siglo XX*, *El Diario*, *El Eco de España*, *Ensayos y Rumbos*, *Revista Nacional*, *Cataluña*, *El Noticiero Español*, *Diario Nuevo*, *El Gladiador*, *Revista Universidad*, *Gaceta Médica*, *El Plata Seráfico*, *P. B. T.*, *España*, *El Pueblo*, *Boletín de la Sociedad de San Vicente de Paul*, *Éxitos Gráficos*, *Arte y Letras*, *La Argentina*, *Revista Esbozos*, *Letras Argentinas*, *Anales del Instituto de Artes Gráficas*, *Revista de Nuestra Historia*, *Acció Catalana*, *Boletín del Monte Pío*, *Tribuna Universitaria*, *La Época*, *Revista Atenas*, *Ressorgiment*, *Anales Gráficos*, *Revista de Letras Argentinas*, *El Hogar*, *Plus Ultra*, *Revista Juvenil*, *Mundo Argentino*, *Boletín de Niños*, *Pájaros y Plantas*, *El Herald*, *Revista Belgrano*, *Tribuna Española*, *Diario Español*, *Revista Noel*, *Revista de Enseñanza Secundaria*, *Boletín del Centenario de Mitre*, *Acción Gallega*, *Cantabria*. Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *La crónica argentina de Ricardo Monner Sans*, p. 18.

ta *Comercial Ibero Americana Mercurio*, de Barcelona, amb el títol de «Crónica argentina».⁵⁷ Hi relatava aspectes de la vida pública, la política i els costums argentins, i diverses vegades hi va mencionar Mitre. Aquesta secció es complementava amb altres de semblants: la «Crónica mejicana» (sic) de Desiderio Marcos, la «Crónica española» de Salvador Canals i la «Crónica internacional» de Santiago Pérez Triana.

La revista *Mercurio* volia complir amb una doble missió, segons el seu creador i director gerent, l'empresari Josep Puigdollers Macià: donar a conèixer la realitat llatinoamericana a Catalunya i fer que el públic estranger volgués contactar amb empresaris catalans.⁵⁸ O sigui, propugnava tant una unió cultural com econòmica.⁵⁹ Per exemple, quan Frederic Rahola Trèmols —que va ser director de la revista durant vint anys— i José Zulueta y Gomis —que hi col·laborava— van formar part l'any 1903 de l'«Embajada Comercial a América» organitzada per Puigdollers,⁶⁰ van anar a veure Mitre, que els rebé a casa seva i «tuvo para ellos, para la patriótica obra que realizaban y para nosotros frases de encomio, de aliento y de felicitación».⁶¹

Seguint amb Monner, hi ha un punt d'inflexió en la seva vida el 1902, quan va rebre la nacionalitat argentina. Això reafirmà la seva idea de parlar, com a iguals, de les seves dues terres.⁶²

57 Per ampliar la informació, vegeu: Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *Cultura y negocios: El americanismo catalán de la «Revista Comercial Ibero-Americana Mercurio» (Barcelona, 1901-1938)*, Barcelona, Casa Amèrica Catalunya, 2012.

58 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *Cultura y negocios*, p. 4.

59 Aquest esperit «americanista» va arrelar a la societat catalana (i espanyola, en general). Així s'ha d'entendre la creació de la Casa Amèrica Barcelona el 1911, els diferents congressos americanistes a Europa —com el de Madrid el 1881— i Amèrica, etc.

60 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *Cultura y negocios*, p. 8.

61 [Redacció], «El general Mitre», *Mercurio: Revista Comercial Ibero-Americana*, any VI, núm. 51, 1-2-1906, p. 733.

62 Fins i tot, per millorar les relacions històriques entre les dues —tot i que propugnava una preeminència cultural espanyola—, Monner Sans va fer campanya per eliminar

Este principio expresado por Ricardo Monner Sans en su obra teatral *Dos Madres* de 1897, convivió con el texto *Dos Patrias* que vio la luz en el año 1912, y que fue utilizado en la *Revista de Derecho, Historia y Letras* de Estanislao Severo Zavallos, así como en el libro *Dos Banderas* que prologó el propio Zavallos ese mismo año de 1912. Con esa duplicación de dos madres, de dos patrias y de dos banderas, el literato buscó atesorar la unión entre el país de origen y el país receptor.⁶³

Aquesta dicotomia no només va afectar Monner, sinó que va ser una constant entre els intel·lectuals espanyols —que moltes vegades també eren polítics—⁶⁴ a Europa i a Amèrica a partir del darrer terç del segle XIX i, especialment, després de la pèrdua de les darreres colònies a Amèrica i Àsia —Cuba, Puerto Rico i les Filipines—. A partir d'aleshores van sorgir noves propostes per reteixir llaços entre els dos continents, basant-se en la llengua, a la «unidad del idioma».⁶⁵ Per contra, molts intel·lectuals americans reivindicaren la seva independència idiomàtica i ortogràfica d'Espanya posant èmfasi en els americanismes o neologismes que havien anat incorporant a les seves llengües, mentre Espanya es mantenia incomunicada, políticament i culturalment, dels seus antics territoris colonials.⁶⁶ Aquí també in-

de l'himne argentí les estrofes més violentes contra «la madre patria». Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *La crónica argentina de Ricardo Monner Sans*, pp. 30-33.

63 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *La crónica argentina de Ricardo Monner Sans*, p. 21.

64 Per ampliar la informació, vegeu: Marcela GARCÍA SEBASTIANI (dir.), *Patriotas entre naciones: Elites emigrantes españolas en Argentina (1870-1940)*, Madrid, Complutense, 2010, i Pilar CAGIAO VILA (ed.), *Donde la política no alcanza: El reto de diplomáticos, cónsules y agentes culturales en la renovación de las relaciones entre España y América, 1880-1939*, Madrid / Frankfurt, Iberoamericana / Vervuert, 2018.

65 Carlos M. RAMA, *Historia de las relaciones culturales entre España y la América Latina. Siglo XIX*, Ciutat de Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1982, p. 117.

66 Per entendre aquesta confrontació, vegeu Carlos M. RAMA, «La batalla del idioma», a Carlos M. RAMA, *Historia de las relaciones culturales*, pp. 115-161.

tervindrà Monner, ja que ell sempre va promoure la puresa de la llengua espanyola en tots els seus escrits.

El 1903 va publicar el llibre *Notas al castellano en la Argentina*,⁶⁷ prologat pel polític i intel·lectual argentí Estanislao Zeballos. En ell, Monner criticava les paraules i els girs lingüístics del castellà que es parlava a l'Argentina. El prologuista, que, com diu a la coberta del llibre, era «Correspondiente de la Real Academia Española» (de la Lengua), menciona:

Este libro de Monner Sans es una valiosísima contribución al intento y sugiere, además, una iniciativa, que bien pudiera en romance expresarse así:

Señores académicos correspondientes de la Real Academia de la Lengua castellana en la República Argentina. Señores tenientes general Bartolomé Mitre,⁶⁸ doctor Vicente Fidel López, Dr. Vicente G. Quesada, poetas Carlos Guido y Spano, Rafael Obligado y Calixto Oyuela, Dr. Ernesto Quesada y Dr. Estanislao S. Zeballos.

Per tant, el mateix Mitre coneixia l'existència de l'obra de Monner. Però, més enllà d'una coincidència entre intel·lectuals, si analitzem l'obra del català, podem trobar-hi nous punts de contacte entre els dos des de la seva arribada a l'Argentina.

El 1892, al seu llibre *Misiones guaraníticas*,⁶⁹ Monner analitza aquest aspecte històric i hi inclou la carta —sencera— que li va es-

67 Ricardo MONNER SANS, *Notas al castellano en la Argentina*, Buenos Aires, Imprenta Carlos Ponnal, 1903.

68 A la RAE existeix l'expedient de Bartolomé Mitre com a «Académico correspondiente extranjero» (1891): RAE, 1900-1986. Académicos correspondientes extranjeros, Unidad documental compuesta 82 — Mitre, Bartolomé— ES 28079 ARAE FI-2-1-1-6-10-82.

69 Ricardo MONNER SANS, *Misiones guaraníticas (1607-1800): Pinceladas históricas*, Buenos Aires / Madrid, La Argentina / Fernando Fé, 1892.

criure Mitre sobre el manuscrit que li havia enviat abans d'anar a impremta. En aquest cas, hi va haver un doble comentari. Per una banda, l'historiador argentí li criticava l'enfocament, no el mètode d'anàlisi. No es pot oblidar que Mitre va ser l'exponent argentí de l'anàlisi crítica de les fonts històriques.

No participo del espíritu de su filosofía histórica respecto de la misión social de los jesuitas, como misioneros en América, y pienso que su acción como conquistadores espirituales hubiera sido nula sin la espada: pero esto no quita que considere que V. haya desempeñado con acierto su tarea, de su punto de vista relativo, llegando a conclusiones lógicas de hecho, que los documentos comprueban y confirman.⁷⁰

I afegeix més endavant:

De todos modos, su trabajo agrega una página más de esta debatida cuestión, y suministra nuevos elementos de discusión o de documentación para formular un juicio definitivo sobre la materia.⁷¹

I s'acomia de Monner amb una mica de distància, cosa que va canviar al cap d'uns anys:

En resumen, mi opinión es, que es este el trabajo más considerable y de más valor histórico que V. haya producido entre los varios que haya emprendido en el Río de la Plata, durante su permanencia entre nosotros. Con este motivo me es agradable suscribirme de V. atento servidor y amigo. B. MITRE.⁷²

⁷⁰ Ricardo MONNER SANS, *Misiones guaránicas*, p. 8.

⁷¹ *Ibidem*, p. 9.

⁷² *Ibidem*, p. 10.

El 1891 Monner escriu *A histórico pasado, risueño porvenir: Poema argentino*,⁷³ un poema sobre un immigrant que arriba a l'Argentina. El llibre incorpora un prefaci on mostra una part d'una carta «del general Mitre» del juny de 1891 amb el seu consentiment, on novament li comenta el manuscrit abans de ser publicat. L'autor diu que ho fa:

[...] por la satisfacción que causa el interpretar ajenos sentimientos que, como en el presente caso, tienen autoridad o importancia [...] debo declarar que he tenido muy en cuenta las observaciones de tan docto censor, a quien aprovecho esta ocasión para dar público testimonio de mi respetuosa gratitud. Una idea persigo desde que vivo en el Plata: contribuir en la escasa medida de mis más escasas fuerzas, a borrar antiguas diferencias, huyendo de las exageraciones de un mal entendido patriotismo.⁷⁴

Mitre li escriu que «con espíritu filosófico reconoce la solidaridad del liberalismo español y americano, pudiendo agregarse que el liberalismo español contribuyó tan directamente a la emancipación de la América española como los esfuerzos de los mismos americanos». Per finalitzar i mostrant un respecte intel·lectual i personal més proper, diu en la carta:

El triunfo de un escritor, es hacerse leer y hacerse leer con interés, y merecer ser criticado con verdad. Bien habrá visto V. que no solo lo he leído, sino que lo he hecho con atención y con verdadero interés y simpatía, y que correspondiendo á la confianza con que V. ha querido dispensarme, lo he hecho con la franqueza del amigo que desea ver desaparecer los pequeños lunares que quedan señalados para que V. tenga en cuenta mis observaciones si las considera justas. Agradecien-

73 Ricardo MONNER SANS, *A histórico pasado, risueño porvenir: Poema argentino*, Buenos Aires, Imprenta de la Nación, 1891.

74 Ricardo MONNER SANS, *A histórico pasado, op. cit.*, p. 7.

do á V. los votos que hace por la felicidad presente y futura de mi patria, y los nobles sentimientos que ella le inspira, en nombre de la comunidad de origen y de ideales, me es agradable repetirme de V. como siempre, afmo., amigo y S. S., B. Mitre.⁷⁵

Un altre exemple és el llibre *Con motivo del verbo desvestirse*,⁷⁶ on Monner és presentat com a membre «de la Real Academia Sevillana de las Buenas Letras» i que inclou aquesta dedicatòria:

Al General D. Bartolomé Mitre. Buscando a semejanza de los escritores de antaño, un nombre ilustre que prestara sombra a mi trabajo, hallé el de Vd. Y fue fortuna para mí, ya que he de creer que por respeto al historiador insigne y al filólogo consumado, no irá esta obra donde sin duda merece por su escaso mérito. Dígnese Vd. aceptar esta dedicatoria con benevolencia, y crea en la respetuosa consideración de su admirador, q.l.b.l.m., Ricardo Monner Sans.

Ja hem dit que en les seves intervencions a la revista *Mercurio* Monner va esmentar Mitre⁷⁷ diverses vegades —com a personatge

75 Ricardo MONNER SANS, *A histórico pasado*, p. 8.

76 Ricardo MONNER SANS, *Con motivo del verbo desvestirse (pasatiempo lexicográfico): Con un apéndice acerca del lenguaje gauchesco*, Buenos Aires, Félix Lajouane, 1894. En aquesta primera edició hi ha una dedicatòria «al más inspirado de los poetas modernos, D. Jacinto Verdager, en prenda de respetuosos cariños, R. Monner Sans». A la reedició del 1895 només hi consta la feta a Mitre.

77 Un exemple que remarca la consideració de Monner envers Mitre es troba a la «Crónica Argentina» de l'1 d'agost de 1904: «El ilustre general Mitre, el político, el general, el literato, el historiador, el poeta, el polígrafo, en una palabra, de más renombre en Sudamérica, ha celebrado el día 26 su cumpleaños. ¡Qué vida tan fecunda y provechosa! Los 83 años encuentran aún el vencedor de Pavón y traductor del Dante, fuerte y robusto, entregado por entero a su ocupación favorita, las letras. Ante el eminente ciudadano ha desfilado, con tal motivo, cuanto de más notable encierra la capital, sin distinción de opiniones ni partidos, pues por privilegio, raras veces alcanzado en vida, el general Mitre no tiene no ya enemigos, ni siquiera indiferentes; todos a su paso se descubren como justo homenaje a

principal o secundari—, però cal destacar que en la darrera «Crónica argentina» que va fer en la seva primera etapa va cobrir la mort i l'enterrament de l'expresident.⁷⁸

«El General Mitre».

¡Mitre ha muerto!, decíamos todos el día 19 del actual, con entonación delatora de honda pena. A todos nos parecía, aún a los no nacidos en este suelo, que acabábamos de perder, no a un conocido más o menos respetable, ni a un amigo más o menos íntimo, sino a un deudo muy querido [...]. Casi no le veíamos, sí, es verdad; pero vivía, y desde el personaje más encumbrado al ciudadano más modesto, todos sabían que el patriota honrado, el literato insigne, el hombre de experiencia, tenía francas las puertas de su casa y con ellas sus oídos para escuchar, y pronta la frase de aliento o de consejo para encauzar ajenas voluntades hacia el camino del bien, ya individual, ya colectivo.

[...] Y si cuantos no le trataban sentían por él respetuoso cariño y admiración profunda, ¡qué no han de sentir quiénes, como nosotros, le debíamos atenciones que jamás olvidaremos! Ahí están dos de nuestras obritas que, al ostentar prólogo del ilustre general, pregonando van cuánta era su benevolencia y cuánto el inmerecido honor que nos dispensara. No; no podemos hoy escribir con calma; cuando el corazón late con violencia, las ideas se empujan y atropellan en el cerebro. Y no hay modo de hilvanarlas para que exterioricen nuestro pensamiento. Los grandes dolores suelen ser silenciosos.

Per tant, considerem que queda provada la relació —i bona comunicació— entre ambdós personatges. I així es pot entendre per

sus indiscutibles méritos». Ricardo MONNER SANS, «Crónica Argentina», *Mercurio*, any IV, tom 3, núm. 33, 1-8-1904, pp. 193-194.

⁷⁸ Ricardo MONNER SANS, «El General Mitre», *Mercurio*, any VI, tom 5, núm. 52, 1-3-1906, p. 761.

què Monner el va proposar amb força per a un carrer de Barcelona: per ser un bon exemple d'unió cultural, política i social.

Però, a banda dels temes lingüístics, Monner Sans també va cultivar els estudis històrics, i va arribar a ser membre de l'Academia de la Historia (Espanya) el 1915 i de la Real Academia de Ciencias Históricas de Toledo el 1920.⁷⁹ Abans d'això ja havia fet diversos estudis a l'Argentina, on, a és de les seves «dos Patrias», també va voler reivindicar la particularitat catalana, ja que a la seva obra «lo catalán aparece con un significado singular, el de sostén ético a partir de las particularidades del ser catalán: la laboriosidad y la honradez».⁸⁰ Així, va estudiar i difondre la participació específica dels catalans en la història i la política argentines, tant en l'època colonial com en la independent.⁸¹

El 22 de maig de 1914 Monner escriu a Joaquim Soler i Roca, a Barcelona, per dir-li que un vell amic, Fernando Serrat, li ha donat el *Boletín Municipal de Barcelona* del 15 de març d'aquell any, on surt el seu text de 1893 en el qual proposava els noms de Mitre, Lamas i Carranza per a carrers de Barcelona. A més, li diu que en agraïment parlarà amb el seu amic Joaquín Samuel de Anchorena Riglos, intendent de Buenos Aires, i li proposarà que a la capital argentina

79 Ricardo MONNER SANS, *Mi labor en El Plata, de marzo de 1889 a marzo de 1922*, Buenos Aires, Schenone Hermanos y Linari, 1922, p.76.

80 Gabriela DALLA-CORTE CABALLERO, *La crónica argentina de Ricardo Monner Sans*, p. 78.

81 Les obres més destacables són: Ricardo MONNER SANS, *De algunos catalanes ilustres en el Río de la Plata: Conferencia leída en el Centre Català de Buenos Aires*, Buenos Aires, Librería de Juan Bonmatí, 1893; *Los catalanes en la defensa y reconquista de Buenos Aires, 1806-1807*, Buenos Aires, Librería de Juan Bonmatí, 1893; *La Argentina y Cataluña: Discurso leído en el Centre Català el día 6 de octubre de 1900 en la fiesta celebrada en honor de los marinos de la Sarmiento*, Buenos Aires, Revista Nacional, 1900; *Actuación de los catalanes en la República Argentina, antes y después de su independencia: Conferencia leída en el Ateneo Barcelonés, 27 de diciembre de 1913*, a Ricardo MONNER SANS, *Labor de confraternidad: Conferencias leídas en Madrid y Barcelona*, Madrid, Imprenta de los Sucesores de Hernando, 1914, pp. 29-45, i *Los catalanes en la Argentina*, 2 vol., Buenos Aires, Imprenta y Casa Editora Coni, 1927.

hi hagi un carrer amb el nom de «Barcelona» i un altre amb el de «Catalunya».⁸²

L'1 de juny Monner li envia una nova carta, a la qual adjunta un retall del diari *La Nación* que porta per títol «Las calles de Barcelona. Nombres de guerreros argentinos». Va ser el mateix Monner qui va informar els periodistes de la seva proposta de tres noms argentins per al nomenclàtor barcelonès, en record dels carrers a Matheu i Larrea. A més, també li menciona que l'intendent s'ha mostrat favorable al carrer «Barcelona»⁸³ i li comenta que li enviarà informació sobre Lamas i Carranza —no de Mitre— per il·lustrar-lo sobre qui eren.⁸⁴

El paquet, segons la resposta de Soler i Roca del 16 de juny, constava de «dos libros y unos periódicos» que s'havien de poder consultar a l'arxiu de l'Ajuntament. En la mateixa carta li comunica a Monner que Carreras Candi ja no és a l'Ajuntament i que l'ha substituït el regidor José Cararach en la Comissió de Foment per als canvis de noms, però diu que ha donat a tots dos l'obra *Labor de confraternidad*, que r li havia enviat. També menciona l'agraïment de l'Ajuntament per la notícia sobre els carrers de Barcelona i la proposta per a Buenos Aires, però li diu:

Los dichos señores me indicaron, como esta no puede ser forma oficial de dar publicidad al asunto, quizás sería conveniente que por la autoridad municipal de Buenos Aires (el Sr. Intendente), tal vez se diera noticia al de Barcelona del acuerdo propuesto o adoptado.⁸⁵

82 AMC, caixa 22428, anys 1907-1917, G109-G110, *Rectificació noms i numeració carrers*.

83 Sembla que el carrer «Barcelona» es va afegir el 1933, tal com diu Alberto GABRIEL PIÑEIRO, *Las calles de Buenos Aires: Sus nombres desde la fundación hasta nuestros días*, Buenos Aires, Instituto Histórico de la Ciudad de Buenos Aires, 2003, p. 300.

84 AMC, caixa 22428, anys 1907-1917, G109-G110, *Rectificació noms i numeració carrers*.

85 *Ibidem*.

Per tranquil·litzar-lo i perquè no es pensi que no s'han pres seriosament la proposta, li comenta que el passeig de la zona del Tibidabo que abans de l'agregació dels municipis es deia «de la Diputació», ara es diu «Paseo de la República Argentina». I, finalment, li diu que, si no hi té cap inconvenient, adjuntarà les seves cartes a l'expedient del canvi de nom dels carrers, com consta en l'actualitat.

Domingo Matheu i Joan Larrea, dos catalans al Riu de la Plata⁸⁶

I qui eren els dos personatges, amb carrer a Buenos Aires, que Monner Sans va reivindicar com a exemple de la participació catalana a l'Argentina?

Per començar, direm que van ser dos comerciants: Domingo Matheu i Xicolà, nascut el 1766 a Mataró, i Juan Larrea i Espeso, nascut el 1782 també a Mataró però que molt aviat va marxar a Barcelona. Matheu va estudiar matemàtiques i nàutica a Mataró,⁸⁷ com Larrea.⁸⁸ El primer era el darrer fill de la família i es va establir a Buenos Aires el 1791 com a consignatari de l'empresa familiar;⁸⁹ Larrea va obtenir el 1803 una llicència de sis anys per portar mercaderies a Montevideo i poc després es va establir a Buenos Aires.⁹⁰ Els dos van viure el creixe-

86 Per ampliar el context dels catalans al Riu de la Plata, les invasions angleses i la participació de Matheu i Larrea en el procés revolucionari i contrarevolucionari, consulteu: David MARTÍNEZ LLAMAS, *De reconquistadores a traïdores a la Patria: Milícies de catalanes, invasions angleses y el proceso de la independencia rioplatense (1806-1812)*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, 2021.

87 Domingo MATHEU, «Autobiografia», a *Biblioteca de mayo*, tom III, *Autobiografias*, Buenos Aires, Senado de la Nación, 1960, p. II.

88 Pedro CARAFFA, *Don Juan Larrea*, Buenos Aires, Departamento de Estudios Históricos Navales, 1961, p. 19.

89 Domingo MATHEU, «Autobiografia», p. 13.

90 Archivo General de Indias (AGI), Indiferente, 2129, n. III.

ment del jove virregnat del Riu de la Plata —es va crear el 1776—, afavorits pel Reglament de lliure comerç amb Amèrica, de 1778, que permetia el comerç directe entre algunes ciutats de la Península —entre elles, Tortosa i Barcelona— i alguns ports americans, dins del conegut com a comerç monopolístic, típic de la monarquia hispànica.

Quan es van produir les invasions angleses del Riu de la Plata el 1806 i el 1807, tots dos van participar-hi activament. Fins i tot Larrea i altres comerciants catalans van proposar a les autoritats, el 19 d'agost de 1806, crear una milícia de catalans —els Minyons—⁹¹ per combatre la manca d'efectius militars que tenia el virregnat. Una proposta similar, amb el mateix nom, ja l'havien fet els comerciants catalans de Montevideo en la primera invasió, per tal de marxar amb les tropes de línia i reconquerir la capital —i d'aquí que s'anomeni «la Reconquista»—. La diferència va ser que aquests primers Minyons estaven formats per exmilicians dels exèrcits del rei i, en canvi, el cos proposat per Larrea tenia comerciants en tots els càrrecs d'oficials, que van haver d'aprendre a lluitar sobre la marxa. La resta de milícies provincials que es van crear després de la crida del 6 de setembre de 1806 —d'espanyols peninsulars («gallegos», «catalanes», «cántabros...») i espanyols americans («Patricios» i «Arribeños»)— van seguir amb aquesta particularitat. I això no és menor, ja que aquests cossos s'identificaven com a *veïns en armes* i es diferenciaven de l'estructura miliciàna tradicional, que quedava sotmesa totalment als militars de carrera.

Després d'això i per una dinàmica interna de lluita entre els nous grups de poder virregnal que van sorgir durant les invasions, la participació política d'aquests nous milicians peninsulars i criolls, i la mateixa casuística de la Península —lluita contra els francesos, crea-

⁹¹ La proposta es va avançar a la convocatòria general que el comandant d'armes Santiago de Liniers va fer per organitzar la població en milícies «provincials» per a la defensa davant la segona invasió. Archivo General de la Nación, Sala VII, caixa 94, *Documentos varios, año 1797-1842*, doc. 99.

ció de juntes de govern—, van canviar radicalment el panorama de Buenos Aires i Montevideo entre 1808 i 1809.

Però va ser el 25 de maig de 1810 quan tot es va capgirar i les demandes de Monner Sans van prendre més força. Aquesta és la data en la qual, a causa d'un canvi important en les autoritats de la Península, es va dur a terme una votació d'on va sorgir una Junta Governativa Provisional —també anomenada Primera Junta, Junta de Mayo, Junta Revolucionaria...— que inicialment havia de governar el virregnat a l'espera del nous canvis que s'havien de produir a Espanya però que a poc a poc va iniciar tota una sèrie de reformes que portaren cap a la desestructuració total del —ja molt malmès— sistema virregnal al Riu de la Plata. I és en aquesta Junta on Matheu i Larrea van ser escollits vocals i van esdevenir els únics membres peninsulars, els altres set eren tots criolls. La majoria dels nou vocals havien participat en la lluita contra els anglesos i en les confrontacions internes entre les forces virregnals sorgides d'aquestes.

A partir de llavors tots dos van quedar vinculats —vida, accions, fortuna...— al procés revolucionari, tant en els seus avenços com en les lluites i els retrocessos, i, tot això, sense abandonar la seva vida comercial.⁹² Ben aviat Matheu es va convertir en responsable de la logística militar per a les campanyes que es van enviar als territoris que s'oposaven a la Junta, tant a l'interior del virregnat —que ben aviat canviaria el nom pel de Províncies Unides del Riu de la Plata— com al nord —a l'anomenat Alt Perú—, per evitar l'avenç de les tropes monàrquiques⁹³ del virregnat del Perú.⁹⁴ Les fonts diuen que en

92 Per ampliar la informació sobre la seva participació, vegeu David MARTÍNEZ LLAMAS, *De reconquistadores a traidores*, pp. 285-293.

93 Parlem d'aquells que es mantingueren fidels a les autoritats que quedaven a la Península —Consell de Regència— i veien en les juntes un element revolucionari, tot i estar nominalment sota la mateixa monarquia i ser estructures que s'havien organitzat a Espanya pocs anys abans.

94 Domingo MATHEU, «Autobiografía», pp. 107-108 i 115.

aquestes campanyes va arribar a utilitzar part de la seva fortuna per tal de proveir totes les tropes. Va ser un procés d'aprenentatge, on les primeres derrotes al Paraguai —independentzat el 1811— i l'Alt Perú van donar lloc que millorés el sistema per tal d'optimitzar els recursos per a la guerra. Més endavant Matheu va reorganitzar la defensa de diferents ports —Ensenada, Maldonado— o la costa del riu Paraná— per prevenir els atacs de les forces de Montevideo, bastió de la defensa del mandat del Consell de Regència a Espanya.

També va utilitzar la seva xarxa de contactes a altres províncies, principalment comerciants catalans, perquè ajudessin —políticament, materialment i econòmicament— les forces que enviaven des de Buenos Aires i fessin de mitjancers per pacificar els opositors i accelerar l'enviament de diputats a la capital per fer un congrés on decidir el camí polític —encara dins del sistema monàrquic— per al territori.⁹⁵ El 1811 un nou govern —el Primer Triumvirat— el va nomenar director de la fàbrica de fusells encarregada d'abastir l'armament per a la guerra que continuava amb els territoris veïns.⁹⁶ Per acabar, cal dir que també va participar activament en els conflictes polítics interns de la Junta i les seves evolucions —Junta Gran, triumvirats, Directori...—, tot i que inicialment no va donar suport a cap de les tendències de manera clara, ja que tenia amistats en ambdós bàndols.

Per la seva banda, Joan Larrea va quedar totalment vinculat als temes econòmics —hisenda i comerç— de la Junta. Primer va ser l'encarregat, junt amb Manuel de Sarratea, de reformar el sistema comercial de les Províncies Unides, cosa que va comportar trencar definitivament amb el sistema monopolístic virregnal i convertir-les en una economia de tipus més liberal. En altres moments de la primera dècada revolucionària, en alguns dels canvis de govern mencio-

95 David MARTÍNEZ LLAMAS, *De reconquistadores a traidores*, pp. 285-286.

96 Domingo MATHEU, «Autobiografía», p. 159.

nats, també va assumir alts càrrecs econòmics . Cal remarcar que és conegut perquè va ser un dels principals actors que van crear la flota, sota el comandament de Guillermo Brown, que va derrotar la resistència realista de Montevideo i va consolidar el poder marítim de la Revolució. Larrea, a diferència de Matheu, sí que va prendre part activa en les disputes polítiques internes de la Junta i les seves evolucions, ja que va esdevenir un actor del grup «morenista»⁹⁷ —i, després de la mort de Moreno, dels seus seguidors—, cosa que li comportà diversos exilis, requises de les seves propietats, etc.

Aquests dos personatges no van ser els únics catalans vinculats al procés revolucionari,⁹⁸ però sí que van ser els més importants. Així, no és estrany que dins de la història argentina estiguin considerats com a part important del seu procés nacional i que, entre altres mencions, el mateix Bartolomé Mitre els definís com «Larrea, el hombre práctico de negocios; Mateu, el representante vulgar de los españoles decididos por el nuevo orden de cosas».⁹⁹ Per tant, atesa la seva importància, és normal que Matheu¹⁰⁰ i Larrea¹⁰¹ estiguessin al costat de la resta de membres criolls de la Primera Junta al nomenclàtor de Buenos Aires.

Però aquest no és l'únic reconeixement que tenen a la capital, ja que a inicis del segle xx durant la celebració de les efemèrides centenàries de la Primera Junta es van dur a terme noves recreacions dels

97 És a dir, seguidor de Mariano Moreno, membre de la Primera Junta que tenia la idea de fer uns canvis molt profunds i que molts veien com a radicals. Es va oposar a Cornelio Saavedra, el president de la Junta, de pensaments menys trencadors.

98 Per exemple, Gerardo Esteve i Llach va ser cap de les milícies d'artilleria fins al 1811 i Felipe de Sentenach, primer director de l'Acadèmia de Matemàtiques, on es formarien els oficials militars.

99 Bartolomé MITRE, *Historia de Belgrano y de la independencia argentina*, tom 1, 5a edició, Buenos Aires, Biblioteca de la La Nación, 1902, pp. 267-268.

100 Designada el 1857 en substitució del carrer «de los Pozos». Alberto Gabriel PIÑEIRO, *Las calles de Buenos Aires*, p. 415.

101 Designada el 1858-1859. Alberto Gabriel PIÑEIRO, *Las calles de Buenos Aires*, p. 399.

seus protagonistes en forma de monuments al·legòrics per tota la ciutat —espais de memòria—. Un any abans, el 1909, ja es va crear una comissió per preparar les celebracions, amb una subcomissió encarregada específicament de fer els monuments dels membres de la Primera Junta. Els autors van ser designats directament per la comissió, sense concurs, d'entre un grup d'artistes —argentins i estrangers— escollits prèviament.¹⁰²

El 1910 es va inaugurar el monument a Larrea a la plaça Herrera del barri de Barracas de Buenos Aires, una estàtua de bronze del personatge de dos metres d'alçària, feta per Arturo Dresco, recolzada en un fris amb un baix relleu, avui desaparegut, del fort de Buenos Aires i l'armada que va organitzar. El monument de Matheu es troba a la plaça homònima del barri de La Boca de Buenos Aires i es tracta d'un pedestal de granit en el qual hi ha una estàtua del català, assegut i amb un bastó a la mà, feta en bronze per Mateo Alonso.¹⁰³

Al seu llibre sobre l'actuació del catalans a l'Argentina, Monner va indicar:

[...] sépase que la Argentina, que no es exclusivista y gusta de honrar al mérito sin averiguar procedencias, ha perpetuado la memoria de Larrea y de Matheu levantándoles estatuas en la capital de la nación, y la de D. Cosme Argerich, dando su nombre a uno de sus hospitales mejor cuidados y atendidos.¹⁰⁴

Com hem vist, els dos catalans són molt importants per a l'Argentina i és comprensible que Monner els utilitzés com a element bàsic per unir les seves «dos Patrias» en la proposta del carrer per a Mitre.

102 María del Carmen MAGAZ, «Buenos Aires: imaginario escultórico del Centenario. Arte público y poder», *Signos Universitarios*, any 25, núm. extra 2, 2006, pp. 150-151.

103 *Ibidem*, p. 152.

104 Ricardo MONNER SANS, *Actuación de los catalanes en la República Argentina*, p. 17.

6. Conclusions

Aquest article ha volgut aportar un nou exemple del conflicte que sofreixen els «llocs de memòria» quan el seu «present creador» i el posterior «present receptor» perden els seus referents. Com hem exposat amb la cita de S. Michoennau, els espais commemoratius necessiten ser recordats i re-significats per no desconnectar-se de la memòria de la ciutat-col·lectiu on es troben. Hem vist com les dues propostes per donar un carrer a la figura de Bartolomé Mitre responien, tot i que amb la idea central de re-enllaçar dos països i societats «unides» pel passat, a dos enfocaments diferents però complementaris:

La de Monner Sans —amb Mitre viu i en actiu— es va fer idea per tal d'unir les seves «dues Pàtries», en un procés usual entre certs intel·lectuals, on el català va donar molta importància a un passat comú vinculat, en aquest cas, a les figures de D. Matheu i J. Larrea. Com que la memòria d'aquest nexu s'ha perdut en l'actualitat —fins i tot pels moviments nacionalistes catalans que podrien haver reivindicat als dos personatges—, ja no es coneix el seu significat original, i per això sorgeixen desconnexions a la memòria de les ciutats, com mostra la polèmica generada a Barcelona amb les declaracions de J. Pujol als anys noranta del segle xx. Com hem explicat, és interessant entendre com es van gestionar les visions del passat —colonial, nacionals— a finals del segle XIX i principi del xx per tal de trobar el sentit a les seves reivindicacions de memòries comunes, que a nosaltres ens poden semblar oposades: dos personatges vinculats al procés d'allunyament del virregnat del Riu de la Plata i la seva metròpolis a inicis del segle XIX serveixen per unir l'Espanya i l'Argentina del segle xx. Aquest exercici i els seus debats són necessaris per entendre quines van ser les dinàmiques entre les diferents comunitats polítiques, en el passat, i poder entendre-les, per separat i en conjunt, en el present.

Però també hem de tenir en compte un altre aspecte de l'ús de les «memòries. La segona proposta que es va fer, amb Mitre ja mort i convertit en símbol nacional argentí, va sorgir de la voluntat «pràctica» de vincular Catalunya amb una Argentina rica, que pogués respondre a les necessitats industrials i financeres del moment. Utilitzant el simbolisme del centenari del natalici del personatge es va voler crear un nou vincle memorial, però sense un nexa històric específic. Aquest fet ens mostra una nova complicació a l'hora d'estudiar aquestes creacions de memòria col·lectiva, ja que ens obliga a que, des del present, haguem de tenir presents tots els aspectes que van ser rellevants per aquelles societats per no caure en desconexions i, per tant, en desmemòries.

Sabem que podem re-significar aquestes construccions simbòliques, o bé reduir-les a l'oblit, però sempre cal entendre d'on venen i per què hi són, per evitar que es perdi una part del passat i de la nostra identitat.

© David Martínez Llamas, 2024. Els continguts de la revista estan subjectes a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional de Creative Commons, el text de la qual està disponible a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>.